

Tekst koji slijedi uređena je verzija predavanja koje sam održao u julu 2015. godine na Andrevlju, na Fruškoj gori, studentima beogradskih fakulteta, okupljenih oko programa koji vodi Dejan Ilić. Pošto je Dejan urednik ovog izdanja, uskratiću priliku njegovoj skromnosti da izbacuje odlomke iz mog teksta pa ću preskočiti razloge zašto mi saradnja s njim predstavlja izazov i zašto je doživljavam kao priznanje. Uglavnom, dan je vani na sljemenju Fruške gore sunčan i sparano, vazduh težak od komaraca, klima u konferencijskoj sali radi dobro, tehnika je uspješno povezana, oko tridesetak slušalaca odmorno i zainteresovano za temu:

SVINJE, ŠKOLA I KNJIŽEVNOST

NENAD VELIČKOVIĆ

SVINJE, ŠKOLA I KNJIŽEVNOST

Bosna i Hercegovina je država, iznutra kad se gleda, prilično komplikovana. Sastoji se iz dva entiteta. Jedan se zove Republika Srpska. Tamo su uglavnom Srbi u većini i tamo se vodi *srpska* politika. Drugi dio je Federacija Bosne i Hercegovine i ona je sastavljena od deset kantona, od kojih su četiri uglavnom većinski hrvatsko stanovništvo, a šest većinski bošnjačko. Ovakva je podjela dogovorena u Dejtonu, '95. godine. Ona je sastavni dio mirovnog sporazuma. Da bi se rat završio, svi su pristali da Bosna bude tako podijeljena. U tom Dejtonu je dogovoreno još, između ostalog, i da će obrazovanje, koje nas danas zanima, biti u nadležnosti Republike Srpske i svakog od deset kantona. Republika Srpska ima svoje ministarstvo i svaki kanton ima svoje. Ali pošto to još nije bilo dovoljno komplikovano, onda je Federacija također napravila svoje.

To *Federalno* ministarstvo, važno nam je zbog udžbenika. Međutim, pošto 12 nije sretan broj, u konačan zbir ulazi i Odjeljenje za obrazovanje Vlade

Brčko Distrikta, koji je vrlo posebna i neobična administrativna jedinica unutar Bosne i Hercegovine.

U KAKVOJ SU VEZI BOJE I JEZIK?

Dakle, 13 tijela odlučuje o tome kakvo će obrazovanje biti, od zakona o obrazovanju, do planova i programa, od politike zapošljavanja i politike školovanja nastavnika, do udžbenika – koji će biti dozvoljeni, a koji neće. To sad izgleda ovako malo komplikovano, ali u suštini nije. Naime, pošto su u ratu '92-'95. u Bosni i Hercegovini pobijedili nacionalisti – bošnjački, srpski i hrvatski – oni su, kao pobjednici, sve ovo skupa malo pojednostavili. Tako da praktično danas u Bosni i Hercegovini naporedo postoje tri obrazovna sektora. Ja ih zovem *sektori*, misleći na ono kako je Berlin bio podijeljen poslije rata. Sektor, dakle, još nije *unaučen* termin. Na mapama se ova podjela, pa onda i obrazovni sektori, obično predstavlja bojama, plavom, zelenom i crvenom. Zeleno na mapi su opštine gdje su *Bošnjaci* u većini, pa u njima škole rade po bošnjačkom, takozvanom *federalnom* planu i programu. (To ću objasniti kasnije.)

Tu bošnjačka djeca uče na *bosanskom* jeziku. (Zašto na *bosanskom*, a ne na *bošnjačkom*, to ću isto objasniti kasnije.)

126

Plavo su *hrvatske* opštine i tu *hrvatska* djeca uče na *hrvatskom* jeziku, a crveno su *srpske* opštine i tu uče djeca na *srpskom* jeziku. Naravno, ovo *srpski jezik* je važno da se ima na umu, zato što je u setu ljudskih prava, između ostalog, i jedno koja kaže da svako ima pravo u školi učiti na svom jeziku. Činjenica oko koje nema potrebe da gubimo vrijeme jeste da su bosanski, srpski i hrvatski samo različiti nazivi za jedan te isti jezik, što je u svojoj knjizi *Jezik i nacionalizam* dosta lijepo objasnila Snježana Kordić.

Ja tvrdim, na osnovu toga, da je pravo na školovanje na maternjem jeziku u Bosni i Hercegovini zloupotrijebljeno. Naime, nacionalisti, i jedni i drugi i treći, ne prevode istu lekciju na tri različita jezika, nego na istom jeziku pričaju tri različite lekcije.

To se dobro vidi na primjeru usmene književnosti, gdje jedni čitaju pjesme o Marku Kraljeviću, drugi o Aliji Đerzelezu a treći o Mijatu Tomiću. Mnogo takvih primjera analizirao sam u knjizi *Školokrečina*.

ZAŠTO RODITELJI GUTAJU DJEČIJE SUZE?

To je bila tema mog doktorata, koji sam odbranio na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, prije pet godina. Da živite u Sarajevu i da studirate književnost, nastavni smjer, vjerovatno bih vam predavao, između ostalog, i srpsku književnost. Na fakultetu sam od '99; prije toga sam radio nešto po novinama, bio književnik, za naše pojmove mo-

žda čak i uspješan, jer je dosta knjiga u vrlo kratkom vremenu objavljeno, prevedeno, a bogami se i prodalo.

Kao književnik pisao sam za novine, između ostalog, i o obrazovanju, jer je moja ćerka prolazila tada kroz školu, *sektorski* zamišljenu. To je bilo jako zanimljivo. Recimo, bila je možda drugi ili treći razred. Vratila se s nastave i pita: “Tata, jesu li svinje domaće životinje?” Meni upitnik iznad glave: “Kako jesu li, naravno da jesu!”, a onda ona tuš: “A zašto ih nema u *Mojoj okolini*?”

Je l’ vi znate zašto svinja nema u udžbeniku poznavanja prirode i društva u lekciji o domaćim životinjama? Zato što muslimani (a većina *Bošnjaka* su muslimani) ne jedu svinjetinu, pa onda ni ne uzgaja svinje, te stoga svinja nije domaća životinja. Ja se iznerviram, ustanem da idem u školu, supruga kaže: “Nemoj tako iznerviran da se svađaš tamo, nećeš ništa postići”, i onda se ja sjetim da sam književnik i napišem tekst. Objavim ga u sedmičniku *Dani*, tada dosta čitanom i uticajnom magazinu. Izađe jedan tekst na tu temu, izađe drugi. Nakon trećeg, dođe ćerka i kaže, skoro plačući: “Tata, molim te, nemoj više pisati o mojoj školi za novine.”

Nisam pitao zašto, sve mi je bilo jasno. Naučio sam tada da su roditelji ucijenjeni. Ucijenjeni su brigom za svoju djecu. Kao i na svaku ucjenu, ni na tu se ne mora pristati. Ali mnogi pristaju jer je lakše. Nadaju se da neće dugo trajati, ili misle da ljudi u školi znaju šta rade, ili vjeruju da je to u interesu djeteta. Ja sam pristao jer sam znao da mogu da popravljam takve stvari koje škola pokvari. Možda je to razlog zašto još uvijek nema neke kritične mase roditelja koji bi pokrenuli reformu škole: roditelji koji vide problem imaju znanja i resurse da ga sami riješe, pa tako i rade. Privatno, i svako za sebe. Uglavnom, postoje različiti razlozi zašto su roditelji pasivni, i zašto ne traže da se školstvo reformiše.

127

MRTVE ŽIVOTINJE I KNJIŽEVNI KANON

Međutim, tih par tekstova koje sam napisao učinili su da me 2006. godine pozovu u jedan tim koji je imao zadatak da u devet mjeseci pročita sve udžbenike maternjeg jezika odobrene za upotrebu u Bosni i Hercegovini, i srpske i hrvatske i bošnjačke čitanke, i one takozvane *Naše jezike*. Ukupno oko 80. Nas je u ekipi bilo petoro. Nismo svi sve čitali, podijelili smo se. Ja sam vidio njih 40-ak sve skupa. Naša analiza je objavljena u dokumentu, brošuri, pod naslovom *Čemu učimo djecu*.¹ To imate na internetu.

Radeći na tome shvatio sam kolika je količina loših stvari koje se u nastavi književnosti događaju. Te loše stvari su bile veliki broj tekstova koje djeca ne

---

1 Husremović, Powell, Šišić i Dolić, *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu? Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta*, ured. Dženana Trbić, Fond Otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo, 2007.

moгу da razumiju, jezik koji djeci nije prilagođen, dosadan likovni izgled stranica, nepovezanost tema sa dječijim interesima i životnim iskustvom, veliki broj morbidnih, tužnih priča. U jednoj priči umre ptica, u drugoj umre krava, u trećoj umre mama, u četvrtoj... samo umiru; i među njima priče stare po 100–200 godina, koje su se našle u čitanci po inerciji ili zbog toga što pripadaju kanonu. Taj kanon je veliko zlo u čitankama. Srbi su, naravno, insistirali na tome da naguraju što više *srpskih* pisaca i njihovih djela u čitanke, Bošnjaci *bošnjačkih*, Hrvati *hrvatskih*. Za većinu odabranih tekstova nije postojao niti jedan jasan razlog zašto je u čitanci, osim tog *nacionalnog ključa*. Nigdje to ne piše, i niko to ne zna, i nemate koga da pitate zašto je taj tekst tu, šta bi sad nastavnik ili nastavnica trebalo s njim da radi, i šta bi dijete iz toga trebalo da izvuče. Otkrili smo – a mene je u tom trenutku najviše to zanimalo, i time sam se ja možda u tom timu najviše i bavio i oko toga najviše vremena trošio na tim sastancima – da su interpretacije jako loše, nekompetentne, da je gotovo pravilo da se pitanja i zadaci nakon književnog teksta ne bave njegovom suštinom, da se uopšte ne postavlja pitanje o čemu taj tekst govori, zašto je napisan, kakve veze ima s djetetom koje ga čita.

KAKO DOKTORIRATI NA ZAVOĐENJU I PODVALJIVANJU?

128 Ta me analiza navela da prijavim doktorsku tezu u vezi s tim. Naslov je dosta komplikovan i dug, da mogu, skratio bih ga sad na tri riječi: *Indoktrinacija nastavom književnosti*.²

Indoktrinacija – to znate šta je: nametanje stavova prikrivenim putem tako da onaj ko će taj stav na kraju prihvatiti nije ni svjestan kako je do toga došao. Nije imao priliku da do tog stava dođe postavljajući dobra i teška pitanja i dobijajući dobre i poštene odgovore. Onaj ko indoktrinira ustvari zavodi, ili još bolje, podvaljuje.

Pročitao sam ukupno 24 čitanke, ali su mi osnovne jedinice u analizi bile lekcije, odnosno: književni tekst, ilustracije vezane za taj tekst, pitanja vezana za tekst, biografija autora – sve to zajedno je jedna jedinica, a takvih sam analizirao preko 1.400. Najviše me zanimalo koje se vrijednosti nude, kako se one obrađuju. Zaključak do kojeg sam došao jeste da i srpske, i hrvatske, i bošnjačke čitanke afirmišu patriotizam, ljubav prema zavičaju, svoju (islamsku ili pravoslavnu ili katoličku) vjeru, jezik kao sredstvo prepoznavanja i identifikacije a ne komunikacije. Univerzalne vrijednosti, kakve su pravda ili socijalna jednakost, pravo na život, pravo na izbor, pravo na slobodu govora – u čitankama se rijetko promovišu.

---

2 Puni naziv: N. Veličković, *Ideološka instrumentalizacija književnosti u bosanskohercegovačkim udžbenicima bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika i književnosti (na primjerima iz čitanki od petog razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednje škole)*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, mart 2010.

Ali u najvećem broju jedinica, od tih 1.400, nije bilo nikakvih vrijednosti. Ništa. Nula. Ničega. U procentima, otprilike: 30 odsto nacionalizma, 5 odsto univerzalnih vrijednosti, i 60 odsto ničega.

Čitate, i nije vam uopšte jasno šta će to sve tu. Jedan od zaključaka je bio – kad se pitate danas zašto se sve manje čita, zašto je knjiga sve manje važna u našim životima, zašto izumiru knjižare, zašto nema dobrih emisija o literaturi, zašto je nastava na fakultetima sve lošija, zašto studenti dolaze sve manje pripremljeni i osposobljeni da čitaju i da misle o tome što pročitaju – da razlog za to nisu internet, facebook, sportski ili rijaliti programi, nego nastava književnosti, kojoj to uopšte i nisu ciljevi. Naše društvo u školi ne uči đake da čitaju i da misle o pročitanim.

IZVRTANJE ČITANKI NAOPAČKE

I zato sam predložio ljudima u *Sorosu*, koji su finansirali ono istraživanje i objavili rezultate u knjizi *Čemu učimo djecu*, da pokušamo da napravimo potpuno drugačije čitanke. Takve kojima ne bismo mi sami mogli dati prigovore kakve smo dali ovim drugima. Oni su pitali ko bi to radio, a ja sam predložio da se napravi autorski tim, od *mojih* bivših studentica i studenata koji su u međuvremenu dobili posao u osnovnim školama, i već imali pet, šest, sedam godina prakse i iskustva, rada u razredu. Iskustva i znanja koje ja nisam imao.

Napravili smo tim u kome smo jedni od drugih mogli da učimo.³ I krenuli na posao...

Prije svega, morali smo da zadovoljimo određene ciljeve koji su navedeni, dosta smušeno i nejasno, konfuzno, u nastavnom planu i programu, a pri tome da koristimo tekstove koji su u tom dokumentu propisani kao obavezni.

Plan i program je sam po sebi problem, jer su ga radili ljudi koji su očito imali jedan cilj – da u njega utrpaju koliko je moguće djela i tema podesnih da se preko njih formira ili učvrsti kolektivni identitet. Kako? Tako što bi djeca čitajući tekstove, govoreći o temama u tim čitankama, odgovarajući na pitanja u vezi s pročitanim, zaključila da je pripadanje konkretnom kolektivu stvar izvan svake sumnje dobra i poželjna.

Tu smo se našli pred problemom; šta da radimo s tekstovima ciljano odabranim da postignu jedan efekat koji mi upravo ne želimo da postignemo. Da

---

³ Mi smo, da pomenem ovdje sva imena na koje će se to *mi* odnositi u ovom tekstu: Srđan Arkoš, Lamija Begagić, Elvedina Brulić, Asim Đelilović, Namir Ibrahimović, Sanja Jurić, Željko Malinović, Klaudija Mlakić Vuković, Dijana Pupiće, Azra Rizvanbegović, Amer Tikveša, Dženana Trbić, Boriša Gavrilović.

ih ne uvrstimo nismo mogli, jer bismo odmah ispali iz igre. Šta smo uradili? Evo jedan primjer. Recimo, od 30 pisaca na spisku obaveznih samo je jedna žena. To je očito u neskladu sa zahtjevom da udžbenik bude rodno korektan. (I dokaz da Ministarstvo nema problem s kontradikcijama ove vrste.) Mi smo onda mimo spiska, jer to nije zabranjeno, uvrstili u čitanku još deset autorica, od kojih niti jedna nije u planu i programu. A većina ih je i živih. Ukratko, radili smo tako da smo ignorisali zahtjeve tzv. skrivenog kurikulumu. A to smo mogli jer smo sve vrijeme bili fokusirani na vrijednosti, na pitanja: šta bi dijete koje čita moglo da misli ili da se pita nakon čitanja, ponukano tekstom. I onda smo postavljali neka od tih pitanja, i nudili neka gledišta, nadajući se da će djeca shvatiti zašto su prijateljstvo, iskrenost, poštenje, hrabrost, pravičnost važni...

SVEZAME, OTVORI SE! 5

130 Trenutak da kreiramo našu čitanku, bitno drugačiju od postojećih, bio je povoljan, jer je Bosna i Hercegovina 2003. godine prešla sa tzv. osmogodišnjeg na tzv. devetogodišnje osnovno školovanje. Drugim riječima, umjesto osam godina, osnovna škola je sad trajala devet, a to znači da je za svaki razred i za svaki predmet trebalo napraviti nove udžbenike. Federalno ministarstvo, objasniću kasnije zašto i odakle ono, raspisalo je konkurs 2003. za udžbenike za prvi razred, 2004. za drugi, dok 2007, kad naš tim istrčava na teren, nije došao na red peti razred.

Napravili smo čitanku koju smo prema jednom stihu Marka Vešovića nazvali *Svezame, otvori se*. Tu čitanku smo, prema uslovima konkursa, u tri primjerka poslali na adresu Federalnog ministarstva u februaru i čekali rezultate do kraja aprila. Rezultati su objavljeni krajem aprila – poslije ću vam reći kako izgleda ocjenjivanje, kako se bira udžbenik – i naša čitanka je dobila dovoljan broj bodova i mogla je da ide u škole.

Ona je bila potpuno različita od svih drugih. Potrudili smo se da bude sa što više slika, da ima glavni dio teksta i margine, da se na marginama daju one informacije koje pomažu da se tekst razumije ali istovremeno i one informacije koje pomažu da se taj tekst *vrat*i u život. Kad đak pročita nešto u čitanci, da se pita i shvati kakve veze to što je pročitao ima s njim, s njegovim ili njenim životom. Namjera nam je bila da povežemo književnost sa iskustvom djeteta koje tu književnost u svojoj čitanci čita. To je vrlo često težak zadatak, jer su obavezna djela koja moraju da se nađu u čitankama takva da ih djeca koja imaju deset ili jedanaest godina teško mogu razumjeti. Recimo, pjesmu *Bosna žubori*⁴ ne shvataju često ni nastavnici.

⁴ *Bosna žubori; nad pitomim krajem / Anđeo mira širi laka krila / I lahor pirka, ko da sitnom cvijeću / Mistične priče šapće večer mila. // Bosna žubori i ko rujne kose / Cvijetne tiho obalice ljubi, / Pa tamo*

Da preskočim strip, ili internet, kojima smo posvetili dosta prostora i pažnje, da objasnim na jednom *književnijem* primjeru kako smo radili. Usmena književnost je, vidjeli smo, jedna od kritičnih tačaka obrazovanja. Krijući se iza njene *kultur(al)ne* vrijednosti, svaki nacionalizam priča priču o svom identitetu, svojoj prošlosti, svojim neprijateljima. Mi smo krenuli od Herakla, i od jedne zanimljive teze da postoji sličnost između Herakla i Marka Kraljevića. Herakle ima batinu, Marko ima buzdovan. Herakle je ogrnut lavljom kožom, Marko je ogrnut vučjom. Herakle se napije pa pravi gluposti, Marko se napije pa i on isto tako. Marka vila zadojila, onoga koza božja othranila. A slični su isto tako i Marko i Budaline Tale. Junaci se drugačije zovu, ali imaju očito slične osobine. To je poenta. Oni su *izmišljeni* da bi pobjeđivali neprijatelja snagom i hrabrošću, ali snaga i hrabrost nisu jedine vrline i neprijatelj ne mora biti onaj ko se drugačije zove ili ko govori drugim jezikom ili vjeruje u drugog boga. Naglasak nije na *junaci*, nego na *izmišljeni*. Tu je književnost. A ne u istoriji, koju inače djeca naopako uče iz tih izmišljotina.

Ili, recimo, Ana Frank. I njen *Dnevnik* je u programu. U drugim čitankama obično bude onaj odlomak u kome ona piše o tome kako se zaljubila u rođaka, nakon kojeg autori pitaju đake “kad si se ti prvi put zaljubio i kako to izgleda” i “da li Ana vodi dnevnik emotivno”... Mi smo odlomak (u kome ona govori o anti-semitizmu) ilustrirali jednim originalnim dokumentom, jednim od uputstava koje su dobili službenici zaduženi za izdavanje dokumenata u opštinama u Njemačkoj. Tu su nacrtani kružići, bijeli, crni i pola bijeli – pola crni, koji predstavljaju ljude: oca, majku, bake, djedove. Crna boja znači Jevrej – što je loše, jer je krv *prljava*, bijela boja znači Nijemac – što je dobro, jer je krv arijevska, *čista*. Dođete vi u opštinu i kažete “ja bih ličnu kartu”, a službenik pogleda u taj papir, pa u tvoj rodni list, pa u matične knjige, pa ako ti se pojavi jedna crna fleka u tri koljena unazad, ne da ti ličnu. A bez lične karte ne možeš da radiš, a ako ne radiš ne možeš plaćati kiriju, onda ti uzmu stan, pa te pošalju u geto gdje je život jeftiniji, a kad izađeš iz geta da prosiš naokolo jer si gladan, i jer smrdiš, zato što u getu nema vode da se kupaš, onda te pošalju u Aušvic da ne prosjačiš i ne smrdiš okolo, daju ti tamo da radiš, a ako ne radiš, jer si slab, ili bolestan, ili star, ili dijete, onda te uguše plinom i spale u krematoriju, da ne jedeš džabe.

Tako djeca mogu shvatiti zašto se i od koga Ana Frank krije, ko hoće da je odvede i ubije samo zato što nema čistu krv, zato što je drugačija. A kad to shvate, više ne moramo da pričamo o Aušvicu, možemo i o njihovom komšiluku. Ko je *naš*,

---

*negdje, poput moje misli, / Kraj tvog se dvora u daljini gubi. // Bosna žubori a s barčicom mojom /
Nestašno sitni igraju se valji; / Ah, čini mi se, moj anđele, tako / Da ljubav tvoja srcem mi se šali.*

ko nije, ko smo *mi* a ko su *oni*, zašto smo *mi* bolji od *njih*, zašto su *oni* gori od *nas*, zašto je u redu da *mi* imamo više prava od *njih*... Ali da ne prepričavam, sve su te čitanke dostupne na internetu, pa pogledajte.

FEDERALNO MINISTARSTVO I KOORDINACIJA MINISTARA

132 Sad da objasnim šta ovdje radi Federacija, kad smo rekli da je obrazovanje u nadležnosti kantona. Ključna riječ za taj ilegalni transfer odgovornosti je *koordinacija ministara*. Tu *koordinaciju* čini deset ministara obrazovanja, po jedan iz svakog kantona, federalni ministar i jedna zaposlenica Federalnog ministarstva. Za to njihovo udruživanje nema pravnog osnova, to je politička odluka. Iako je objavljena u *Službenom listu*, ta odluka nema uporišta u zakonu, jer kantonalni zakoni to ne predviđaju. *Koordinacija* se sastaje svaka dva ili tri mjeseca, u Sarajevu ili u Mostaru, i donese neke odluke koje onda, kad se ti ministri vrate, postanu na *dobrovoljnom* osnovu obavezujuće za kantone u kojima su oni ministri. Tu *koordinaciju* čine šest *Bošnjaka* i četiri *Hrvata*. *Hrvatski* ministri dođu, uzmu dnevnicu 300 maraka, to je 150 eura, kažu "mi se sa svim slažemo, šta god se mi dogovorimo" i onda odu u svoje *hrvatske* kantone i tamo prave *hrvatske* udžbenike. Njih ne zanima šta ostatak te grupe radi u *bošnjačkim* kantonima. A ovih šest *bošnjačkih* ministara onda donosi odluke koje se odnose na *bošnjačke* škole. Ta koordinacija ministara nije, međutim, samo pravni fantom, nego i stručni. Stvarni posao oko obrazovanja, konkretno čitanke, rade službenici tog Ministarstva, ja ću ih u nastavku zvati *ministarstvo*, ljudi koji su diplomirali književnost, zaposlili se u ministarstvu i onda došli u priliku da kao tehničko osoblje biraju recenzente, formulišu pravilnike, sastavljaju tekstove konkursa, ali čija se imena nikako ili rijetko pojavljuju u javnosti. Pažnja javnosti usmjerena je na ministre, koji potpisuju odluke i govore u medijima, ali budu i prođu. Realno, obrazovnu politiku provode *anonimusi*. Oni su osmislili pravila izbora čitanke, na konkursu na koji smo se i mi prijavili. Platili smo tzv. kotizaciju 800 eura, novac kojim će ministarstvo platiti kopiranja, poštarinu, dnevnice i honorar za rad recenzenata.

Rukopis čitanke (za 5. razred) poslali smo pod šifrom u tri primjerka u februaru 2008. godine. Prema planu ministarstva u aprilu su objavljeni rezultati, u junu su nakon roka za žalbe rezultati postali zvanični, do sredine avgusta su se udžbenici štampali. Prve primjerke nastavnici nisu mogli vidjeti prije kraja avgusta. Imali su nekoliko dana da izaberu čitanke po kojoj će raditi, nakon što su već napisali planove rada za narednu školsku godinu, ali su odluku donosili naslijepo, na osnovu spiska odobrenih udžbenika, rangiranih po broju osvojenih bodova. Ljudi su, logično, uglavnom birali onu sa vrha. Nama tu tada ništa nije bilo sumnjivo. Bili smo zadovoljni što je jedan radikalno drugačiji pristup ipak ušao u škole.

PUT ČITANKE OD ŠTAMPARIJE DO UČIONICE

Međutim, ovdje bih trebao reći i nešto o tome kako se biraju udžbenici.

Ne samo tako što nastavnik kaže “ja hoću ovaj udžbenik”. Često se aktiv nastavnika maternjeg jezika sastane i izabere jedan za cijelu školu. Tu često odlučuje, u ime mlađih, onaj ko je najstariji u aktivu. To je jedan način. Drugi je da direktor, kome je prije toga izdavač poklonio DVD player ili televizor, ili nešto slično, kaže “ja ću ovaj udžbenik”, ili da ministar kaže, po stranačkoj direktivi, “ja ću ovaj za cijeli kanton”. Motivi su, prema tome: inercija (što manje novih stvari u čitanci, što manje promjena), korupcija i ideologija. Postoji i četvrti argument, vrlo podao; ministar kaže “imamo mi 10 odsto siromašne djece, i djece palih boraca, koja imaju pravo na besplatne udžbenike”. Onda ministar kupi od izdavača kojeg favorizuje stranka udžbenike *siromašnoj* djeci, a onda, da bi udžbenici bili isti u razredu ili školi, nastavnici nemaju izbora nego da izaberu te iste.

Pod tim okolnostima našu je čitanku izabralo, recimo, 3 odsto nastavnika u cijelom tom bošnjačkom dijelu, što je strašno malo.

Uradili smo analizu, pokazali šta sve ne valja, javnost se složila, mi nedostatke popravili, ponudili novi koncept, dali bolja tumačenja, povezali to sve sa iskustvom djece, prilagodili jezik djeci, ispunili sve norme, recenzenti rekli ok, izašli na tržište, stavili to u knjižaru, i na kraju nastavnici rekli “mi to nećemo”.

Zašto? Zato što je korupcija moćnija od kvaliteta. A korupcija se ne suzbija jer radi za ideologiju.

133

PINOKIO VEDAD SPAHIĆ (SVEZAME, OTVORI SE! 6)

Naredne godine ministarstvo raspisuje konkurs za čitanku za šesti razred. Mi se, naravno, sad i ohrabreni iskustvom koje imamo, ponovo prijavljujemo, predajemo rukopis u februaru, nestrpljivo čekamo rezultate, koji se u aprilu objavljuju, i vidimo da naša čitanka nije dobila dovoljan broj bodova. Iako je bila bolja nego čitanka za 5. razred.

Tada činimo nešto što niko nikad prije nije uradio. Sigurni u to da koncept koji smo osmislili vrijedi, sigurni zato što imamo iskustvo – učili smo o tome, eksperimentisali, radili istraživanje, oslanjali se na statistike, probali, vidjeli funkcioniše – odlazimo u Mostar, gdje je inače sjedište Federalnog ministarstva. Tražimo i dobijamo sve recenzentske formulare, za svaki rukopis, od svakog recenzenta, za svaki od jedanaest rukopisa čitanki. I kopije svih jedanaest rukopisa.

A svaki formular, ili da ga nazovem upitnik, ima desetak, petnaest stranica; zavisi od dužine komentara. Upitnikom se ocjenjuje sedam područja (da li je rukopis usklađen s nastavnim planom i programom, sa savremenim naučnim

spoznajama, s pedagoškim standardima, sa didaktičko-metodičkim, da li je jezički korektan, koliko je dobro vizuelno-grafički riješen i da li je etički prihvatljiv), unutar kojih su konkretna pitanja, ukupno 35 pitanja, na koja recenzent odgovara i daje ocjenu od 1 do 5, tako da čitanka maksimalno može dobiti 105 bodova.

Podijelimo se, i počnemo da čitamo. I zblanemo se. Pitanje u upitniku, na primjer, da li slika ima veze s tekstom; ako je priča, odlomak iz priče *Pinokio* – sad izmišljam – pored odlomka slika Pinokija. Ima li veze slika s tekstom? Ima. U našoj čitanci ima slika Pinokija pored teksta o Pinokiju. Ima li slika veze s tekstom? Nema, ocjena: 2. Druga čitanka: pored teksta o Pinokiju – slika fikusa. Ima li slika veze s tekstom? Ima, ocjena: 5. I tako manje-više kroz sva pitanja. Pogledamo ko je to od tri recenzenta tako radio. Čovjek se zove Vedad Spahić. Radi kao profesor metodike i bošnjačke književnosti na Univerzitetu u Tuzli. Moj kolega, dakle, prof. dr nama daje sve dvice za stvari koje trebaju biti petice, a čitanci (da li slučajno tuzlanskog izdavača?) koja je sramno loša, daje sve petice, iako bi trebale biti dvice.

Kako mi to znamo? Tako što imamo pred sobom i rukopise i njegove ocjene. To nikad prije niko nije radio, a nije ni poslije, nažalost.

Uradili smo analizu njegovog ocjenjivanja i, uopšte, cijelog tog sistema. Objasnili smo i dokumentovali šta je, gdje je, ko je i zašto je problem. Pitali smo javno recenzente i ministarstvo zašto udžbenik koji je dobio pozitivne ocjene u jednoj godini sad odjednom biva drastično niže ocijenjen. Tvrdili smo da nešto u kriterijima i postupku ministarstva nije dobro. Nemoguće je da tri recenzenta jedne godine kažu “ovo valja”, a onda tri recenzenta sljedeće godine kažu “to ništa ne valja”.

Tražimo od ministarstva da ispita cijeli proces ocjenjivanja. Ministarstvo to odbija. Objavljujemo primjere iz najbolje ocijenjene čitanke. Naprimjer ovo: “Radio je medij star tek nekih dvadesetak godina. Prvi radio-prenos je izveden 1915. Uz pomoć radio-valova emitiraju se različite vrste radio-programa za djecu i odrasle: kulturni, zabavni, obrazovni i informativni. Radiom se proizvodi, emitira i prima zvuk.” Čista budalaština. Ili ovo: “Strip je verbo-vizualni medij. Koristi riječ i sliku koji se međusobno dopunjuju i čine strip. Pri tome neke slike u stripu imaju tekst, a neke nemaju. Moguće je da u jednom dužem stripu bude niz slika bez teksta. Međutim, strip može biti i bez riječi, doduše takvi stripovi su dosta rijetki. Važniji dio stripa je slika. Poznata je definicija stripa kao priče u slikama. Da bi se dobio strip, mora postojati sekvenca zasebnih slika. Sekvenca slika je najvažnija osobina stripa.” I tako dalje. Budalaština do budalaštine.

“Srpsko prokletstvo je genetskog porijekla. Glupost, primitivizam, smrad, zatucanost, zov tuđe krvi, hereditarne su kategorije u biću srpskog naroda. Ovaj postulat mora biti temeljom buduće edukacije bosanske mladeži.”

Ova rasistička izjava nije iz čitanke, nego iz jednog tuzlanskog časopisa, *Žrnj od Bosne*, koji je izlazio u ratu. Taj tekst je objavio i potpisao 1995. godine današnji recenzent Federalnog ministarstva obrazovanja prof. dr Vedad Spahić.

Činjenica koja zaslužuje posebnu pažnju jeste da neko ko napiše ovakvu stvar dobija priliku da 15 godina iza toga – tad je on bio novinar, u međuvremenu je završio fakultet, doktorirao i postao i on *dr*, pa kao *dr* – dobija pravo da recenzira udžbenike. Ali on to, dokazali smo, ne čini stručnim argumentima, nego sad to jasno vidimo, prikrivenim ideološkim kriterijima. Njegovoj ideološkoj, nacionalističkoj koncepciji obrazovanja, da ne kažem rasističkoj, naravno da ne odgovara udžbenik koji tu njegovu koncepciju dovodi u pitanje.

Mi to postavimo ministarstvu kao pitanje, i službeno i javno, međutim, ono nas potpuno ignoriše. Dogovorimo se da potražimo pravnu pomoć. Advokat nas uputi da pokrenemo krivičnu prijavu protiv Spahića zbog zloupotrebe službenih dužnosti. To može bilo ko, stvar ide po službenoj dužnosti, on pripremi prijavu, ja potpišem, i to ode tako. Nakon tri godine advokat dobije pismo od suda koji od nas traži, da bi se uopšte taj postupak nastavio, da kažemo koja je adresa profesora Vedada Spahića, da bi mu sud uručio poziv. Do danas nemam informacija o tome kako je postupak završen.

135

KAKO SE V.S. PRETVORILO U S.V. (SVEZAME, OTVORI SE! 7)

Idemo dalje. Nova godina, nova nafaka, kako se to u Bosni kaže. Ne odustajemo. Konkurs za 7. razred. Mi opet pišemo čitanku... Zbog galame koju smo digli u medijima i prozivanja Spahića a posredno i ministarstva, sad ministarstvo imenuje petoro recenzentata. Taktika je zametanje tragova; jedan Vedad lako se uhvati, dvojica već malo teže. Korigovana su i pravila: i dalje se sabiraju ocjene tri recenzenta, jer se ne računaju ocjene onog ko rukopisu dodijeli najviše bodova i onog ko dodijeli najmanje.

Tu se u toj petočlanoj garnituri među recenzentima pojavi novo lice u sapunici; ne prof. dr nego *obična* nastavnica iz osnovne škole, Staka Vujičić, koja, međutim, postupi na isti način kao i prof. dr Vedad Spahić. Našoj čitanci, koja je još bolja nego prethodne dvije, jer i mi s vremenom učimo, upiše pretežno loše ocjene. Iako to ne utiče na rezultat, jer naša čitanka bude opet među izabranima i dobija dozvolu da se koristi u školama, nas sad zanimaju njeni argumenti. U komentarima u upitniku ona je napisala da naša čitanka ništa ne valja, da je to bezvezni pristup, da djeca to neće čitati, da ona ne bi s tim nikad radila...

Zaključimo da očito nije problem samo prof. dr koji s akademske visine bez argumenata ideološki profilira udžbeničku politiku. Problem su sada i nastavnice poput Stake Vujičić, one možda i veći. Obradujemo se mi njoj na kraju, jer

je prepoznamo kao glasnogovornicu svih onih nastavnica i nastavnika koji su prezrivo odbacili našu čitanku za 5. razred. Za razliku od njih, ona je za iznos od oko 2.000 eura, koliki je bio honorar za recenzente, jedina u javnom prostoru rekla šta misli o našoj čitanci, ocijenila je, obrazložila, napisala i potpisala.

Opet Mostar, paket, kutija, autor, recenzentski upitnici, rukopisi... I gledamo mi šta je nastavnica Staka Vujičić radila. Evo, recimo, čemu je ona dala peticu: u vezi sa pričom Ćamila Šijarića *Hrt* – inače jako lijepa priča – kažu one iste autorice čitanke iz Tuzle, koja je i ove godine opet najbolje ocijenjena:

“Smatra se da kultura i karakter jednog naroda ima veliki uticaj na prirodu i karakter rase pasa koju je taj narod uzgojio. Šta smo o prirodi i karakteru hrta saznali iz ove priče?” Tako se tumači priča. Ili ovo:

“Svetozar Ćorović rođen je u Mostaru”... Tačno, samo što pored njegove biografije stoji fotografija Alekse Šantića. Ili ovo:

“Govor je jedno od osnovnih izražajnih sredstava scenskih izvođača, glumaca i glumica. Kada se glumci i glumice scenski izražavaju putem govora, oni svoju pažnju posebno usredsređuju na govor likova.”

A nastavnica sa trideset godina iskustva tome daje peticu.

136

ISKUSTVO NASTAVNIKA KAO UPORIŠTE TRADICIONALIZMA

Mi onda prevedemo one formulare prema kojima su ocjenjivali recenzenti, dakle i Staka Vujičić, na *dječiji* jezik. Preformulišemo pitanja, tako da ih djeca lako razumiju. Uzmemo 120 čitanke za 7. razred, i podijelimo ih u osam sarajevskih škola, u petnaestak razreda. Kažemo djeci: kome se čitanka sviđa može da je zadrži, kome se ne sviđa može da je vrati. Zamolimo ih samo da kad ih pregledaju, prelistaju, pročitaju, da za desetak, petnaest dana odgovore na pitanja koja im dajemo uz čitanku. Od 95 odgovora koje smo dobili, 89 su svi suprotni onome što je nastavnica Staka Vujičić rekla.

Evo kako to izgleda:

Staka kaže: “Interpretativnim pitanjima nije ostvarena motivacija za učenje i shvatanje datog teksta.”

Đak: “U udžbeniku Svezame mi se većinom sve sviđa. Posebno bih skrenula pažnju da je u udžbeniku sve objašnjeno, sve što je spomenuto je spomenuto u nekom tekstu. Udžbenik je prilagođen našem uzrastu i objašnjava koja rješenja koja udžbenik daje su takođe prilagođena nama. Čitajući udžbenik, mnogo stvari me zanimalo, pa sam i sama odlučila da malo više saznam o tome. Mene je to zanimalo, a mislim da bi i drugu djecu mojih godina. Ja mislim da je udžbenik dobar i da se treba koristiti.”

Staka: “U manjoj mjeri rukopis potiče aktivno učenje, upravo zbog demotivacije.”

Đak: “Dopao mi se novi izgled i dizajn čitanke. Korice su interesantne. Takođe, dopalo mi se objašnjenje. Interesantna mi je igra ‘ko želi biti odlikaš’, način da se kroz zabavu može dosta toga naučiti, a ujedno sve ovo navedeno čitanku čini zanimljivijom, ljepšom i interesantnijom učenicima. To je bolji način da se lakše savlada gradivo.”

Staka: “Izbor i sadržaj ilustracija nije na zavidnom nivou, neznatan ih je broj i ne prate uvijek sadržaj teksta. Stiče se loša slika i daje se negativan signal odgoju.”

Đak: “Slike, tekstovi, objašnjenja, zanimljivosti, nije naporna, zanimljiva je, ima objašnjenja riječi nepoznatih, lijepo je dizajnirana knjiga.”

Ovoga ima još, ukupno 85 odgovora, još jedna kutija.

Imamo, dakle, na jednoj strani nastavnicu s trideset godina iskustva, koja govori uopšteno, ne daje argumente za to o čemu govori, koja je stala ispred đaka i u njihovo ime... Kad kažem Staka, sad mislim na taj tip nastavnica, ne više na nju konkretno, koji čute o tome šta rade u svojim učionicama, ne javljaju se u javnosti, ne pišu, ne objavljuju, ne govore, osim kad koriste autoritet da govore u ime djece, ispred te djece, šta ta djeca vole, šta hoće, šta im treba, i šta im ne treba. A na drugoj strani imamo djecu koja joj to pravo nisu dala, kojoj takav zastupnik ne treba, i koja misle sasvim suprotno o onome što ih se tiče i zanima.

Naravno da smo sve to objavili, i naravno da opet nije bilo reakcija.

137

ZAŠTO NE MOŽE GUZICA U ČITANKU? (SVEZAME, OTVORI SE! 8)

Ponovo nova školska godina, novi konkurs. Čitanka za 8. razred. I ona, kao i čitanka za sedmi, bude ocijenjena dobro, ali najbolja opet bude onog izdavača iz Tuzle. Tu smo se malo natezali s jednim prof. dr iz Zenice. Njemu je smetalo, osim ilustracije za jednu pjesmu Radmile Lazić, i to što se u čitanci pominje guzica. A pominje se u vezi s prijevodom onog čuvenog katrena Fransoa Vijona, kojeg je Kolja Mićević preveo na 365 različitih načina, što je *ludilo* svoje vrste. Neki su od tih prevoda loši, neki nisu, ali tih prvih 23 su stvarno zanimljivi, tu se Mićević još drži originala. Katren ima rimu aaaa, dakle rimuju se sva četiri stiha. Lirski subjekt u tom katrenu kaže da je rodod iz Pariza, da je bio mangup, da se nalazi sad u zatvoru, odakle će ga sljedećeg dana odvesti na vješanje.⁵ Ali on ne pominje

---

5 I) *Ja sam Fransoa, to mi kazna, / iz Pariza kraj Pontoaza, / a vrat u omči će da sazna / šta Guzica mi težj prazna.* II) *Ja sam Fransoa, to mi smeta, / sred pariskoga rođen sveta, / a ispod štrika šija kleta / saznaće teret mog Dupeta.* III) *Ja sam Fransoa, jad me hvata, / uz pariska sam rođen vrata, / a tom će omčom od po hvata / tur znati teret ispod vrata.* IV) *Ja sam Fransoa, kletu momče, / život mi sred Pariza poče, / a vrat moj znaće ispod omče / kol'ko mi težj tur siročje.* V) *Ja sam Fransoa, biće krhko, / Parizom nekada sam trk'o, / a kad ga stegne uže mrko / znaće vrat šta mi težj prkno.* Itd.

vješanje, nego kaže da će mu sutra vrat znati koliko mu je teška guzica. Mićević zbog dužine, ili zbog rime, nekad koristi dupe, nekad je stražnjica, nekad guzica, nekad tur... Izaberemo mi 8 od tih 23 prevoda, da pokažemo šta je prevođenje, šta su sinonimi, da objasnimo da vulgarizam nije sam po sebi nešto loše, nego samo u kontekstu u kome nosi agresiju i cilja da povrijedi. Imamo, ukratko, neke svoje razloge i svi su oni didaktički utemeljeni.

Kaže prof. dr iz Zenice: ne može guzica u čitanku. Kreće prepiska.

“Zašto ne može guzica u čitanku?”

“Zato što škola nije mjesto gdje se takve riječi trebaju govoriti.”

“Ali jeste mjesto gdje se o takvim riječima treba govoriti, a to ne može bez da ih se izgovori.”

Kaže on: “Ja to neću potpisati”. Drugim riječima, ili guzica van a njegov potpis unutra, ili čitanka bez potpisa recenzenta ne može da se štampa. Na tu sam ucjenu odgovorio da nemamo kud nego da postupimo po njegovom zahtjevu, ali da ćemo zato čitanku štampati bez mog imena među autorskim. A da ćemo on i ja kao dva dr-a nastaviti raspravu u novinama. Onda on popusti. Ostanemo i ja i guzica u čitanci.

138

LIJEVI MINISTAR SA DESNOM POLITIKOM

U međuvremenu se promijenio federalni ministar. Dođe na čelo ministarstva političar zvani Damir Mašić, kao član Socijal-demokratske partije, čija je kao politika *zajedništvo, socijalna pitanja, kontranacionalizam*. Mi se obradujemo, ponadamo se da će sad neko dovesti stvari u red, barem ove koje su direktna posljedica nacionalizma – korupciju, neznanje, niske standarde... Prva stvar koju je on donio kao program svog djelovanja bila je da broj čitanke koje će odobriti ministarstvo svede na jedan. Mi odemo na razgovor s njim, on nas primi ne znam kako ljubazno, kaže odlučan je da radi dobro, zna za nas, poštuje to što činimo...

Mi mu kažemo: “Ako je istina to što govorite, onda evo šta možete da uradite. Provedite kontrolu u vašem ministarstvu, vidite ko je sve učestvovao u korupciji koja je trajala tri godine prije”... Uostalom, to im je bio slogan na izborima, borba protiv korupcije. “Evo vam Vedad Spahić”, kažemo mi, “evo način ocjenjivanja, evo koliko je novca u igri bilo oko čitanke, hajde da vidimo ko je tu šta zaradio.”

Ne bi on da to radi, nema vremena, kaže, ima važnijeg posla.

“Dobro, ako nećete to, hajde da promijenimo ove listove, ova pitanja recenzentata. Tu se najviše mulja.”

On sav sretan, hoće. I ja mu pošaljem u jednom dugom mejlu analizu – to mi je uzelo 20 dana da uradim... (Inače, možda sad pričam kao da uživam u

svemu ovome. Ali puno je zanimljivije pisati priče, romane, satiru... Ovo troši vrijeme i živce užasno. Satima čitate birokratske gluposti, dosadan jezik, mrtve rečenice. Ja se trudim da me to zabavlja, ali, iskreno, dosadilo mi je. Pun mi je špajz onih kutija, rukopisa, upitnika... Koji su ionako besmisleni. Da smo normalni ljudi, sve bi se bez njih moglo. Međutim, pošto ne može, vi se onda trudite da napravite taj formular da bude barem pristojan, iako duboko u sebi znate da je to glup posao. Ali radite.)

Napravimo, dakle, mi analizu upitnika, sugerišemo kako da se ocjenjuje. Predložimo jedan naoko mali detalj, ali zapravo jako bitan – da petica bude ocjena za čitanku koja nema grešku. Pojednostavljeno rečeno, i da recenzent koji ocijeni nešto u čitanci dvojkom, na primjer u našoj, po tom osnovu po kojem daje dvojkju mora navesti brojeve stranica na kojima se nalaze razlozi za dvojkju. Drugim riječima, veći broj grešaka – niža ocjena.

Priložili smo i prijedlog tabele u koju recenzent upisuje brojeve stranica gdje su greške. Pa se onda te tabele objave, pa onda mi više ne idemo u Mostar, nego ministarstvo objavi sve to na internetu i onda mi to kontrolišemo i provjeravamo. I kad neki V.S. ili neka S.V. ocijeni nešto peticom, a mi (ili bilo ko drugi, sad je to svima dostupno, pa i nastavnicima koji nisu V.S.V.) pronađemo greške, kao što smo ih i pronalazili, onda ministarstvo, ili neko tijelo koje će se za tu svrhu oformiti, napravi reviziju ocjenjivanja, unese u tabele konačan broj svih grešaka i prema tome napravi rang-listu. Ako ništa, imamo bolje utemeljene ocjene.

Kaže ministar Mašić, “to ćemo napraviti, to mi se sviđa”.

Mi sretni, radimo čitanku za 8. razred. Pojave se ocjene u februaru – nama opet šarene. Mi sad znamo da ne mogu biti, tražimo da vidimo formulare ocjenjivanja, ove s našim tabelama, gdje se broje greške. Ispostavi se – nisu promijenili upitnike. Slagao ministar.

Mi objavimo prepisku, tj. samo naša pisma njemu, naše prijedloge i, između redova, njegova obećanja. I od tada, šta god on uradi, da izjavu u novinama, ili negdje, u vezi s udžbenicima, mi to na jednom portalu koji smo pokrenuli u međuvremenu za obrazovanje, koji se zove Školegijum, analiziramo i komentarišemo. I kad se prošle godine kandidovao na zadnjim izborima – u septembru je krenula ta kampanja – mi smo počeli da objavljujemo sve tekstove koje smo objavljivali ranije, da vidi izborna tijela s kakvim lažljivim jezikom ima posla. Ništa što u kampanji kaže ne treba mu vjerovati, jer sve što je u prošloj rekao, o kvalitetu, korupciji, obrazovanju, slagao je.

I propadne njegova stranka na izborima. Naravno, nisu propali zbog naših tekstova, ali volimo da vjerujemo da smo i mi tome malčice doprinijeli.

TAČNA DIJAGNOZA I POGREŠAN LIJEK (SVEZAME, OTVORI SE! 9)

Čitanka za deveti razred, na konkursu nakon što je on postao ministar, nije prošla. Nije prošla iako je dobila najviše bodova od svih pet koje smo napravili. Nije, jer ministar Mašić nije slagao u vezi s najglupljim obećanjem koje je dao: da će se odobravati samo jedan udžbenik. Pogađate li koja je čitanka od jedanaest rukopisa bila najbolja, i kao takva jedina odobrena za korištenje? Naravno, tuzlanska.

A ta za deveti razred još je najgora iz te serije. Evo opet da se malo nas-mijemo, definicija lirske pjesme u toj čitanci:

“Lirska pjesma je kraće književno djelo napisano najčešće u stihu, iskazuje različita osjećanja i misli. U nekim su pjesmama jače iskazana osjećanja, a u nekima misli. Najčešća je pojava da su i osjećanja i misli međusobno čvrsto isprepletene.”

Mi smo tražili da se uradi tzv. *superrecenzija*. U obrazloženju zahtjeva, na 20 stranica, uradili smo ponovo analizu u kojoj smo poredili dva rukopisa, naš i tuzlanski, i ocjene recenzenata, po svakoj stavci, za oba.

140 Pokazali smo, kao za Vedada Spahića ranije, gdje su recenzenti griješili, gdje su lagali, gdje su i šta sve previđali, gdje su bili subjektivni. Ministarstvo je oformilo tim od troje *superrecenzenata*. Dvije *superrecenzentice*, pokazaće se, iz iste klape kao i recenzenti, ignorisale su većinu naših prigovora. Treći *superrecenzent* je izdvojio svoje mišljenje, i stao na našu stranu. *Superrecenzentice* su uglavnom ponovile i metod i argumente recenzenata. Ili su bez obrazloženja presudile da nismo u pravu, ili su priznale da jesmo, ali bez rekapitulacije bodovanja.

Sve što smo dobili od ministarstva bila je pouka o pravnom lijeku – da se obratimo Kantonalnom sudu u Mostaru. Tužbom, jer je to bio *pravni lijek*. Čitamo našu priču prevedenu na pravni jezik, čini nam se odlično. Čista pravnička logika, iz aviona se vidi da konkurs mora da se poništi... Pošaljemo mi to, svi sretni, spremimo se da čekamo par mjeseci presudu u našu korist, možda i godinu, jer spor je sud u Bosni. Međutim, nakon sedam dana stiže odgovor. Kaže Sud u Mostaru da nije nadležan i da je pouka ministarstva pogrešna. Zašto Sud nije nadležan? Zato što nema pravnog puta do *Koordinacije* ministara. Zašto tog puta nema? Zato što su nelegitimno tijelo, fantomsko, političko; nema ih u zakonu. Tako smo na kraju priče o pet čitanki saznali da se o zakonitosti udžbeničke politike stara tijelo na koje se zakon ne može primijeniti.

NE, NIJE TUŽAN KRAJ

Svih pet čitanki spakovali smo u jednu kutiju, koju od tada poklanjamo nastavnicima ili školskim bibliotekama. Sve su i na internetu, na adresi *citanka.ba*.

Sad, kad je tranzicija s osmogodišnje na devetogodišnju školu završena, bilo bi zanimljivo uporediti udžbenike prve sa udžbenicima druge. I to je nešto što upravo sada činimo. Analiziramo udžbenike za devetogodišnji plan i program, za nacionalnu grupu predmeta (pored književnosti i jezika, još i vjeronauka, geografija i istorija). Ono što smo radili 2007., radimo ponovo 2015. i 2016.

Za razliku od prethodne, sada obraćamo pažnju i na vrijednosti, odnosno na oblike indoktrinacije. Prvi rezultati su očekivani: sve je ostalo uglavnom isto. Reforma sa osmogodišnjeg na devetogodišnje osnovno školovanje nije donijela nikakvu promjenu. Ta reforma nije bila jeftina, dodatno su opterećeni roditelji, nastavnici, administracija, štampani su novi udžbenici, potrošen silni novac, ali suština nije dotaknuta. Sve mane koje su imali udžbenici i nastava osmogodišnje škole, sačuvane su i u devetogodišnjoj.

Ovdje bih mogao i da završim. Da li mi je žao što sam trošio vrijeme i energiju na čitanke, analize, recenzente, ministarstvo? Nije. Vjerujem, danas čak i više nego prije deset godina, da je to važan i društveno koristan posao, čak mislim da mi je to obaveza kao nekome ko je zaposlen na fakultetu gdje ima sve potrebne uslove i resurse da se time bavi. Da li je bilo uzalud? Nije. Uveli smo u raspravu o obrazovanju neke drugačije standarde, ideje, koncepte, rješenja. U nekom drugom odnosu političkih snaga sve to moglo bi imati veću težinu. Recimo, 2011. novoizabrani kantonalni ministar obrazovanja pozvao nas je da uradimo analizu nastavnih planova i programa u Kantonu Sarajevo.

Mi smo poziv prihvatili i nakon tri mjeseca objavili analizu. (I taj dokument isto imate na Internetu. *Skolegijum.ba*, *Biblioteka*.) Tu smo na nekih 40 stranica pokazali da nastavni planovi i programi u Kantonu Sarajevo ništa ne valjaju. Npr., loša je tzv. *korelacija*, veza između sadržaja. Recimo, roman *Želena busenja* Edhema Mulabdića tiče se početka Prvog svjetskog rata u Bosni, to je u 6. razredu, a djeca Prvi svjetski rat uče u osmom. Glupo. Taj nastavni plan koji smo analizirali ima oko hiljadu stranica. To nije napravila jedna ekipa koja je saradivala i dogovarala se. Ne. Nego ovamo geografi, onamo hemičari, na trećem mjestu istoričari... Niko se ni s kim ništa ne dogovara. *Ja u klin, ti u ploču* metod. Nema nu-

meracije kako treba, ne slaže se ništa ni sa čim. Ciljevi nisu precizno definisani, čak su ponegdje kontradiktorni.

Dali smo našu analizu u javnu raspravu, poslali je u sve škole, i 85 odsto učesnika potvrdilo je našu dijagnozu. Ali je onda kantonalni ministar dao ostavku. Ne, nije tu tužan kraj. Naslijedio ga je jedan još poletniji i revolucionarniji. I njemu smo pokazali šta smo radili i dokle smo došli, objasnili mu zašto bi sad trebalo da se radi novi plan i program. Pita on kako. Kažemo, prema savremenim standardima. Fokusiraćemo se na ishode. Naprimjer, ishod za predmet maternji jezik je ono što se dogovorimo da dijete nakon devetog razreda treba da zna, može, želi, hoće... Na kraju smo predložili ovo:

142 (Čitanje) Čita tečno i sa razumijevanjem tekstove različitih vrsta i složenosti na oba pisma (ćirilica i latinica); U stanju je samostalno odabrati i preporučiti tekst; obrazlaže svoj izbor (gradi svoj čitalački ukus i interesovanja); Razumije da je jezik struktura i poznaje osnovne zakonitosti po kojima je uređena; Pronalazi, odabire, povezuje i procjenjuje kvalitet i pouzdanost informacija dobijenih iz različitih izvora; Usvaja nove riječi i izraze i primjenjuje ih u govoru i pisanju; Razlikuje vrste tekstova (administrativno/pravni, novinarski, naučni, didaktički, književni...) i analizom ustanovljava svrhu i namjenu teksta. (Kako su i zašto napisani.); Pokazuje dobro razumijevanje pročitano; sumira, pojašnjava značenje pozivajući se na tekst, argumentira stav o pročitano; Povezuje napisano sa svojim iskustvom, vremenom i okruženjem u kojem živi; Prepoznaje stereotipe i predrasude u tekstu, i načine na koje pisac nastoji uticati na nečije stanovište; razvija empatiju i uočava moralne vrijednosti tekstova i sadržaja.

(Pisanje) Razumije ulogu i mogućnosti pisma u jezičkoj komunikaciji; Koristi oba pisma u pisanju (i ćirilicu i latinicu); Vlada pravopisnim i gramatičkim pravilima i standardima jezika i primjenjuje ih u pisanju; Prikuplja, procjenjuje i organizuje ideje i informacije od važnosti za tekst koji piše; Piše tako da formu i stil prilagođava namjeni pisanja i publici kojoj se obraća: Strukturira tekst poštujući osobenosti odabrane forme; Tekst samostalno revidira, unapređuje, uređuje i lektoriše; U tekstu iskazuje i dobro argumentira sopstveno stanovište, uzimajući u obzir i druga stanovišta, pravilno upućujući na izvore, ne služeći se plagiranjem; Vlada programima za obradu teksta i prezentacije sadržaja; U različitim formama predstavlja rezultate svog osobnog ili timskog rada i stvaralaštva (eseji, grafičko-vizuelne prezentacije, performansi, književni i dramski nastupi, filmske projekcije, školska web-stranica, školski list...).

(Govor i slušanje) Uspješno učestvuje u svakodnevnoj govornoj komunikaciji; Razlikuje i koristi jezičku i nejezičku komunikaciju; Razumije poziciju govornika i slušaoca (kao govornik vodi računa o razumljivosti i jasnoći iskaza, drži se teme, koristi se neverbalnom komunikacijom da prenese informaciju slušaocima; kao slušalac poštuje govornika, ne upada u riječ, postavlja pitanja i traži pojašnjenja, sumira); Posjeduje preduslove važne za kvalitete iskaza; poznaje jezik, upućen je u temu, vlada retoričkim vještinama (pauza, intonacija, ponavljanje, naglašavanje...); Prilagođava iskaz namjeri,

kontekstu i publici kojoj se obraća, razlikuje različite razloge govorenja: pružanje ili traženje informacija, uvjeravanje sagovornika, izražavanje emocionalnih stanja, logičko izvođenje, rasprava, debata, prezentacija i dr; Uspješno javno govori i nastupa u školskim tijelima i na drugim javnim skupovima.

(Mediji) Razumije specifičnosti različitih medija: televizije, filma, radija, interneta, pozorišta, kompjuterskih igara, stripa; Poznae osnovne faze proizvodnje medijskih sadržaja; Poznae neophodne tehničke preduslove za njihov nastanak i ko je sve odgovoran za konačni rezultat; Odabire i prati medijske sadržaje prilagođene svom uzrastu i interesima; U stanju je da obrazloži svoj izbor i ocijeni kvalitet izabranog sadržaja; Poznae etičke principe povezane sa korištenjima medija, te načine i alate da medije koristi na siguran način; Samostalno proizvodi različite medijske forme; U kreativnom radu primjenjuje stečena znanja i vještine vezane za maternji jezik i specifičnosti medija.

Da bi se ovo postiglo na kraju devetog razreda, treba od nečeg krenuti na početku prvog. Treba isplanirati korake, idući unazad: da bi dijete u 9. razredu znalo ovo, mora u 8. znati ono. Da bi u 8. to, mora u 7. ovo... I tako do prvog.

Krenemo mi na taj posao sa velikim entuzijazmom – i drugi ministar da ostavku. Odustane. Zaključio čovjek pametno da nema podršku za reformu ni u vladi, ni u ministarstvu, ni u sindikatu... I sve stane.

I stoji već godinu i po dana, koliko već dugo Kanton Sarajevo nema ministra obrazovanja. A sve radi normalno, plate se dijele, odluke se pišu... Samo naš posao zakovan. Zašto? Zato što se nikome u vlasti i na pozicijama ne isplati da stvarno reformiše plan i program. Prvo, suočiće se sa 70 odsto nastavnika koji će biti protiv toga, jer ta reforma podrazumijeva da moraju drugačije da rade, da ne mogu više ovako kako su do sad. Drugo, morali bi se temeljito mijenjati planovi i programi nastavnih smjerova na fakultetima. To opet nije u interesu univerzitetskih profesora, većina se time uopšte ne bavi i nikad nije to smatrala važnim. Ali ključna stvar je da vlast ne želi reformu, jer njenu ideologiju hrani upravo ovakav model obrazovanja. Ona će kaobajagi nešto reformisati, ali će ponovo napraviti isto. Kao što je urađeno s ovom devetogodišnjom školom, umjesto osmogodišnje.

Pa ipak, iako sve to znam, govorio sam ovdje iskreno uvjeren da smo uradili dobre stvari i za školu i za literaturu. Nekome se može to uvjerenje učiniti naivnim, a cijela stvar beznačajnom, ali nije loš osjećaj u poslu kojim se bavim učiniti jednu dobru alternativu mogućom i stvarnom. Najzad, pokazali smo da čitanka ne mora nužno biti grob književnosti. Ili, u nekom širem kontekstu: da je moguće zamišljati obrazovanje bez indoktrinacije. Za početak je potrebno samo ne žmiriti pred svinjama.

Nena Velicković (Autorka fotografije: Nena Radulović-Viswanatha)